

Zakład Historii Średniowiecza Polski

i Nauk Pomocniczych Historii

Instytut Historii , Wydział Historyczny Uniwersytet Gdański

Ocena osiągnięć naukowych dra Witolda Brzezińskiego w związku z ubieganiem się o stopień naukowy doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie historia

Przedstawienie danych o kandydacie:

Dr Witold Brzeziński studia magisterskie ukończył w 1992 r. na Wydział Humanistycznym UMK w Toruniu, uzyskując tytuł magistra historii. Następnie studiował Master of Arts in Medieval Studies - Department of Medieval Studies, Central European University, Budapest College, które ukończył w 1994 r. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii uzyskał w 2005 r. na podstawie rozprawy pt. *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, na Wydziale Nauk Historycznych, UMK w Toruniu. Od 1997 jest zatrudniony na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Zgonie z ustawą : art. 219, ust. 1, punkt 1. Kandydat posiada stopień doktora.

2- 3.

Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.).

A) Osiągnięcie naukowe:

Dr Witold Brzeziński jako podstawę do ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie historia zgłosił monografię autorską, pt. *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2021, ss. 832.

Według mojej oceny monografia ta stanowi osiągnięcie naukowe, zgodnie z przywołaną wyżej ustawą. Przedłożona mi rozprawa oparta jest na wnikliwie wykorzystanym materiale źródłowym tak archiwalnym – liczne księgi grodzkie i ziemskie obszaru Wielkopolski oraz księgi Metryki Koronnej jak i drukowanym – kodeksy, księgi, listy itd. Składa się z dwóch części, pierwsza poświęcona jest życiu szlachcianki w perspektywie demograficznej, druga zaś roli majątku w życiu szlachcianki. Dodatkiem jest bardzo cenny Katalog na który składają się biogramy licznych szlachcianek, obszaru Wielkopolski. Omawiana monografia bardzo dobrze wpisuje się w nurt badań nad życiem społecznym człowieka w przeszłości, w nurt badań nad historią kobiet. I niewątpliwie Autor ma rację, pisząc że choć dziedzina tych studiów ma już w świecie ugruntowaną pozycję w dorobku historiograficznym tak pod względem merytorycznym jak i metodologicznym to jednak w Polsce badania nad historią kobiet koncentrują się zwłaszcza na XIX i XX wieku. Pozostaje pytanie czemu tak się dzieje a raczej działa, bo choć jeszcze czekamy na publikacje wyników badań nad kobietami w późnośredniowiecznej Polsce, to muszę mocno podkreślić, że monografia autorstwa Witolda Brzezińskiego, po pracach Marii Koczerskiej i Alicji Szymczakowej stanowi kolejny krok milowy w postępie wiedzy na wskazany temat. Oczywiście kobiety pojawiały się w rozprawach poświęconych genealogii polskich rodów rycerskich i szlacheckich, na ogół ograniczono się jednak do wskazania ich powiązań rodzinnych. Tymczasem dzięki pracy W. Brzezińskiego otrzymaliśmy bardzo interesujące i szerokie spojrzenie na kobietę – szlachciankę, żyjącą w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Mamy tu połączenie badań demograficznych z badaniami nad historią społeczną, z genealogią (opowiedzianą zupełnie nie nachalnie) i biografistyką oraz prozopografią. Wątki analityczne zostały umiejętnie połączone z wątkami o charakterze syntezy.

W części pierwszej monografii, Autor podjął istotne pytania o bieg życia, pytania z zakresu demografii historycznej, o poznanie wieku, w którym szlachcianka była po oraz pierwszy wydawana za męża, następnie określenie jak długo pozostawała w małżeństwie i w stanie wdowim, wreszcie jak długo trwało życie tych kobiet (s. 23). Analiza źródeł w odniesieniu do wszystkich znanych przypadków przyniosła ważne odpowiedzi, które będą mogły być wykorzystane, przez kolejnych badaczy zajmujących się studiami nad średniowiecznymi szlachciankami. Jak zauważył Autor zawarcie małżeństwa w kręgu szlachty obejmowało dwa oddzielone czasowo akty: zawarcie umowy ślubnej, oraz jej wykonanie czyli przekazanie panny młodej mężowi i związane z tym skonsumowanie związku (s. 39). Za bardzo pomocne uznaję zestawienia tabelaryczne jak choćby – Tabela I. Czas trwania pierwszych i powtórných

małżeństw ... , s. 41. Wszystkie te tabele to doskonały materiał, do dalszej porównawczej analizy. Ważnym aspektem życia szlachcianek było posiadanie potomstwa i macierzyństwu czemu poświęcony jest osobny rozdział monografii, w którym ponownie istotne zestawienia tabelaryczne odnoszące się do liczby rodzinnych dzieci (s. 81 in.). Za bardzo ważne dla ogólnego zrozumienia życia w średniowieczu i średniowiecznej demografii uznają ustalenia Autora odnośnie liczby posiadanych dzieci; jak się okazuje najliczniejszą grupę stanowiły kobiety posiadające 2 dzieci, najmniej zaś było tych, które urodziły od 8 do 10 dzieci (s. 85). Oczywiście W. Brzeziński postawił też pytania o przyczyny takiego stanu rzeczy, wskazując, iż jednym z wiodących czynników determinujących liczbę urodzeń była długość trwania małżeństwa. Wreszcie bardzo ważne jest zwrócenie przez Autora uwagi na dietność w perspektywie biegu życia kobiety, jaki czas upływał pomiędzy porodami, w jakim wieku umierały, w jakiej odległości czasowej od ostatniego porodu. To wiele nam o życiu tych szlachcianek mówi. Zgromadzony materiał źródłowy pozwolił stwierdzić, że przy niezakłóconym śmiertelnością małżeństwie, kobieta mogła rodzić dzieci przez ponad 20 kilka lat . Pierwsze dziecko rodziła mniej więcej po rok- do półtora od zawarcia małżeństwa a kolejne w odstępach od półtora do dwóch lat, odstępy ulegały wydłużeniu w miarę coraz dłuższego trwania małżeństwa.

W drugiej części monografii W. Brzeziński podjął istotny wątek odnoszący się do odpowiedzi na pytanie o rolę i znaczenie majątku jako czynnika warunkującego życie człowieka. Kluczową kwestią był fakt, że szlachcianki były identyfikowane nie tylko jako czyjeś córki, żony lub wdowy, odwoływano się również do jej posiadłości ziemskich, własnych lub dzierzonych (s. 98). W rozdziale odnoszącym się właśnie do dziedziczonego majątku ziemskiego i ruchomego Autor poddał analizie przypadki dziedziczenia przez córki dóbr macierzystych (s. 110 in.). Pozwoliło to na poczynienie nowych ustaleń, iż synowie byli nie tylko uprzywilejowani przy dziedziczeniu dóbr po ojcu ale też po matce (s. 115). Nie do końca rozumiem dlaczego zatem kilka zdań niżej napisał „nie powinno się odrzucać w całości tezy o równym traktowaniu synów i córek w przypadku dziedziczenia majątku macierzystego. Równość między braćmi i siostrami wyrażała się bowiem nie w równym przejmowaniu na własność macierzystych dóbr ziemskich, lecz w ich prawie do równej części jego wartości”. (s. 115). Mimo wszystko dostrzegam różnicę między realnym działaniem – dziedziczeniem a założeniem prawnym, że jest się uprawnioną do dziedziczenia ale trzeba domagać się zadośćuczynienia. W kolejnych rozdziałach części drugiej Autor poddał analizie takie zagadnienia jak majątek ruchomy (posag pieniężny i wyprawa) , s. 116 in. . Generalnie W. Brzeziński zgadzając się z ustaleniami M. Koczerskiej,

odnośnie roli matki - wdowy w wyznaczaniu posagu córkom, zaznaczył, że mogło być również i tak, że matka współuczestniczyła w uposażeniu córki za życia ojca (s. 117). Rozdział ten otwiera drogę do dalszych badań nad rolą matki w rodzinie szlacheckiej. W drugim rozdziale tej części Autor zajął się kwestią majątku przekazywanego przez mężów żonie- wianem i innymi darami. Szeroko potraktował problem ustanawiania i wielkości dóbr oprawnych, dzierżenia ich po śmierci męża, ustąpienia z nich przez wdowę, przedmiotem badawczej analizy było też dożywotnie prawo użytkowania majątku po śmierci męża. Trzeci rozdział traktuje o rozporządzaniu majątkiem przez szlachcianki. W. Brzeziński odniósł się między innymi do ograniczeń występujących w rozporządzaniu majątkiem własnym przez szlachciankę w późnośredniowiecznej Polsce. Analiza źródłowa pozwoliła wskazać na ciekawe zjawisko jakim była, od lat 40 XV wieku, obecność krewnych z obu stron przy różnego rodzaju czynnościach prawno-majątkowych przeprowadzanych przez panny i mężatki i związany z tym wymóg ich zgody na nie. W. Brzeziński w związku z podjętym w tym rozdziale tematem wskazał na zasadnicze problemy: ograniczenia występujące w rozporządzaniu majątkiem własnym przez szlachciankę; ograniczenia wynikające z pozostawania we wspólnocie majątkowej; ważne były też ograniczenia ze względu na płeć (s. 214 i n.). Niewątpliwie interesującym aspektem tego rozdziału jest dostrzeżenie przez Autora działań inwestycyjnych podejmowanych przez szlachcianki. Jak podkreślił, z przeprowadzonej analizy źródłowej wynika, iż możliwości wykorzystania przez szlachcianki własnych środków pieniężnych w celach inwestycyjnych były stosunkowo skromne (s. 289).

Tak jak już wspomniałam dopełnieniem monografii jest Katalog - czyli Biogramy szlachcianek, mogę tylko żałować, że nie opatrzony kilkoma zdaniem wprowadzenia, odnoszącego się choćby do liczby scharakteryzowanych kobiet a także omówienia zasad konstrukcji biogramów. Biogramy, co zrozumiałe zostały uporządkowane alfabetycznie, szkoda jednak, że przy każdej bohaterce nie podano w nawiasach dat- pierwszego i ostatniego wystąpienia, tak jak uczyniła to w wypadku biogramów A. Szymczakowa, *Nobiles Siradienses. Rody Porajów, Pomianów, Gryfów, Kopaczów i Pobogów*, Warszawa 2011.

Są to jednak drobne uwagi krytyczna bo ta część biograficzna monografii W. Brzezińskiego też jest bardzo dobra. Daje pojęcie o złożonych losach rodzinnych i aktywności poszczególnych wielkopolskich szlachcianek. Nie można też temu zestawieniu odmówić pionierskiego charakteru, takie zestawienia szlachcianek z biogramami można spróbować zrobić i dla innych ziem polskich.

Otrzymaliśmy zatem bardzo dobrą, spójną monografię, jedną z pierwszych w nurcie historiografii polskiej, w nurcie badań nad genealogią rycerską i szlachecką, okresu późnego średniowiecza poświęconą w całości kobietom. Można bez przesady stwierdzić, że dzięki temu opracowaniu cała grupa szlachcianek z rejonu Wielkopolski została przywrócona historii. Rozprawa wnosi nowe ustalenia odnośnie demografii, a w szczególności kwestii wieku zawierania małżeństw przez szlachcianki, długości tych małżeństw, macierzyństwa i dzietności. Ustalenia W. Brzezińskiego stanowią ważny krok do dalszych badań nad rodziną szlachecką, łącząc analizę z syntezą. Za niezwykle ważne uznaję też wkład ocenianej monografii w naszą wiedzę o sytuacji prawnej szlachcianek, zwłaszcza w zakresie dysponowaniem majątkiem ziemskim i ruchomym.

4 . Biorąc to wszystko pod uwagę stwierdzam z pełnym przekonaniem, że przedłożona monografia Witolda Brzezińskiego, *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, stanowi osiągnięcie badawcze zgodnie z art. 219 ust. 1 pkt. 2a ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.) i ma znaczny wpływ na rozwój dyscypliny historii.

B) Dane naukowometryczne:

Informacja o liczbie cytowań publikacji wnioskodawcy, z oddzielnym uwzględnieniem autocytowań – 37, w tym 14 autocytowania (wg Google Scholar)

Informacja o posiadanym indeksie Hirscha – 3 (wg Google Scholar)

Informacja o liczbie punktów MNiSW 581,4 pkt. (wg Bazy Expertus Biblioteki Głównej UKW; punktacja artykułów za 2019-2021 wg wykazu z 1 XII 2021)

Oceniam pozytywnie

5.

Ocena pozostałej aktywności naukowej : Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Habilitant wykazuje się dużą i istotną aktywnością naukową, bierze udział w licznych konferencjach ogólnopolskich i zagranicznych, sporo publikuje, w tym w języku angielskim, w prestiżowych wydawnictwa naukowych.

Tematyka publikowanych artykułów odnosi się do kilku podstawowych zagadnień. Jednym z nich są kobiety i ich życie w przeszłości – w kręgu praktyki społecznej i kulturowych idei. W. Brzeziński zajmował się problematyką odnoszącą się do stanu wdowieństwa szlachcianek: „Wdowieństwo i powtórne zamążpójście kobiet wśród możniejszej szlachty polskiej późnego średniowiecza”, *Roczniki Historyczne* 75, 2009, s. 105-122. Już wówczas obejmując badaniem grupę ponad 40 kobiet, z rodziny Bnińskich, zadając pytania o czas pomiędzy wdowieństwem a powtórny zamążpójściem. Sprawy majątkowe małżeństwa a zwłaszcza zapisy posagowo-wienne stały się przedmiotem jego artykułu : „Koligacje małżeńskie rodzin Nałęczów z Sarbinowa i Łekna oraz Pałuków z Łukowa. Przyczynek do dyskusji nad wysokością zapisów posagowo-wiennych jako wyznacznikiem pozycji społeczno-majątkowej w późnośredniowiecznej Polsce”, *Studia z dziejów średniowiecza* 17, 2013, s. 39-53. Z tymi zagadnieniami wiąże się też kolejny podjęty przez W. Brzezińskiego problem- obecności, asystencji mężczyzn przy dysponowaniu majątkiem przez kobiety: „Sola, ut vidua ... cum patruis et avnculis vel fratribus proximioribus, ut maritata. Uwagi do praktyki asystencji męskich krewnych przy czynnościach prawnych szlachcianek w drugiej połowie XV wieku w Wielkopolsce”, *Roczniki Historyczne* 81, 2015, s. 129-145.

Za wartościowe uznaję też dwa artykuły o charakterze biograficznym : „Zwyczajne i niezwykłe doświadczenia życia szlachcianki w późnośredniowiecznej Polsce (na przykładzie losów Agnieszki Nieparckiej)”, w: *Kobieta niepoznana na przestrzeni dziejów*, red. A. Obara-Pawłowska, A. Miączewska, D. Wróbel, Lublin 2017, s. 123-144 oraz „Przypadki życia Doroty z Wrześni, wdowy po wojewodzie poznańskim Janie Ostrorogu. Przyczynek do historii kobiet w późnośredniowiecznej Polsce” „*Średniowiecze Polskie i Powszechne*” 7, 2015, s. 204-227.

Także inne prace Habilitanta odnoszą się do badań nad kobietami, w szczególności warto zwrócić uwagę na ustalenia odnoszące się do relacji z dziećmi „Matka i dzieci w prawie i praktyce sądowej w Wielkopolsce w 2. połowie XIV i początkach XV wieku”, w: *Partnerka, matka, opiekunka – status kobiety w starożytności i średniowieczu*, red. J. Jundziłł, Bydgoszcz

1999, s. 297-315. Z kolei w artykule: „Uwagi do nazewnictwa i identyfikacji kobiet w późnośredniowiecznej Polsce (na przykładzie szlachty wielkopolskiej)”, *Kwartalnik Historyczny* 119, 2012, nr 1, s. 5-30, Autor poddał analizie jak kształtowała się w tym zakresie praktyka sądowa. Seria kolejnych artykułów odnoszących się do doświadczeń, różnych aspektów życia szlachcianek, od panny, przez mężatkę po wdowę także należy zaliczyć do wnikliwych studiów z zakresu historii społecznej.

Ważnym nurtem badawczym Habilitanta jest rodzina średniowieczna szlachecka, dobór małżonków, związki genealogiczne. Z tego dorobku na zdecydowane wyróżnienie zasługuje artykuł w języku angielskim, „Inter-regional marital alliances as an element of marriage strategies of the Greater Polish higher nobility in late medieval times (from the late 14th to the early 16th centuries)”. *New Studies in Medieval and Renaissance Poland and Prussia...* London - New York 2017, s. 178-190. Ważne, że W. Brzeziński dostrzega potrzebę publikowania w języku angielskim, dzięki czemu badania nad polską rodziną szlachecką dotrą do szerszego kręgu odbiorców. W dorobku ma zresztą też inne teksty w języku angielskim, zob. niżej.

Zainteresowania badawcze W. Brzezińskiego odnoszą się też do problematyki związanej z rodziną jako grupą społeczną i środowiskiem wychowawczym w średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych. W artykułach odnoszących się do tej problematyki sięgnął do tekstów traktujące o wychowaniu takich autorów jak Wilhelm Peraldus, Wincenty z Beauvais, Idzi Rzymianin, czy Konrad Bitschin.

W. Brzeziński podjął też badania nad historią dzieciństwa, publikując między innymi artykuły „O jednym ze średniowiecznych obrazów dziecka w świetle *De eruditione principum* (ok. 1265) Wilhelma Peralda”, w: *Dziecko w kulturze europejskiej*, red. K. Bogacka, Warszawa 2016, s. 51-63; czy „The Image of the Little Child and Its Upbringing as Reflected in *Yconomica* by Conrad of Megenburg. A Contribution to the History of Education in the Late Middle Ages”, *Biuletyn Historii Wychowania* 2018 nr 38, s. 7-18.

Habilitant w latach 2015-2018, brał udział w realizacji projektu NCN nr 2014/13/N/HS3/04428 – „Cyfrowa edycja kaliskich ksiąg ziemskich i grodzkich z przełomu XV i XVI wieku”. W 2018 r. był jednym z wykonawców projektu (kolacjonowanie wybranych ksiąg ziemskich oraz określanie typów spraw sądowych wraz z komentarzem) na podstawie

umowy o dzieło w ramach umowy zawartej w dniu 29 I 2018 roku między Instytutem Historii PAN a Uniwersytetem Kazimierza Wielkiego). Wersja robocza edycji książki jako *Elektroniczne indeksy do ksiąg sądów szlacheckich powiatu kaliskiego (ok. 1470 – 1519)* jest udostępniona na stronie <http://atlasfontium.pl>

Istotny jest też udział Habilitanta w projekcie MECERN: wraz z dr Michaelą Antonín Malaníkovą z Uniwersytetu w Ołomuńcu (Czechy) i prof. dr Mariją Mogorović Crljenko z Uniwersytetu w Puli (Chorwacja), opracowanie hasła: *Gender and Family in Medieval Central Europe*. Hasło ma zostać opublikowane w *The Oxford Handbook of Medieval Central Europe*, pod redakcją Nady Zečević oraz Daniela Ziemanna, wydanej przez The Oxford University Press.

6. Dr Witold Brzeziński bierze też aktywny udział w działalności dydaktycznej i organizacyjnej, popularyzującej UKW w Bydgoszczy.

Konkluzja: biorąc to wszystko pod uwagę a zwłaszcza niewątpliwe osiągnięcie badawcze jakim jest monografia *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że Dr Witold Brzeziński spełnia wymogi określone w art. 219 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.) by nadać mu stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie historia. Nadanie tego stopnia rekomenduję właściwym przewidzianym ustawą organom.

Beata Możejko